

एखाद्याचे नशीब

- गोविंदाग्रज

ही कविता 'गोविंदाग्रज' म्हणजेच राम गणेश गडकरी यांची आहे. मराठी साहित्य विश्वातला एक लखलखीत तारा म्हणजे राम गणेश गडकरी. गडकऱ्यांना शब्दप्रभु, कोटीभास्कर, भाषापुष्पारविंद अशा अनेक विशेषणांनी भूषविले जात असे, आजही जाते. गडकऱ्यांचा जन्म २६ मे १८८५ रोजी नवसारीला (गुजरात) झाला. अवघ्या ३४ वर्षांच्या आयुष्यात त्यांनी साहित्य जगतात केलेली कामगिरी आपल्याला आश्चर्यचकित करते.

गडकऱ्यांचा साहित्यसंसार - पुण्यप्रभाव, एकच प्याला, भावबंधन, प्रेमसंन्यास, राजसंन्यास, वेड्यांचा बाजार ही नाटके. वाग्वैजयंती हा काव्यसंग्रह तसेच संपूर्ण बाळकराम हा लेखसंग्रह.

'एखाद्याचे नशीब' ही याच साहित्यसम्राटाची छोटी, सुंदर, आशयघन आणि सकस अशी कविता ! या कवितेत कवि म्हणतो,

काही गोड फुले सदा विहरती स्वर्गांगनांच्या शिरी
काही ठेवितसे कुणी रसिकही स्वच्छंद हृन्मंदिरी
काही जाऊन बैसती प्रभुपदी पापापदा वारिते
एखादे फुटके नशीब म्हणूनी प्रेतास शृंगारिते ॥१॥

कवि फुलांबद्दल बोलत आहे. तो म्हणतो, काही गोड फुले अप्सरांसारख्या सुंदर असलेल्या स्त्रियांच्या केसात माळली जातात. काही फुलं प्रेमीजन एकमेकांना देतात. तेव्हा तर त्या रसिकांच्या हृदयातच त्या फुलांना स्थान मिळते. तर काही भक्त देवाला, 'आम्हाला संकाटातून, पापातून मुक्त कर'; अशी प्रार्थना करतात व त्याचे चरणी फुले वाहतात. या फुलांना तर देवाचाच आश्रय मिळतो.

परंतु एखाद्या फुलाचे नशीब इतके फुटके असते की वरीलपैकी कोणतीही जागा त्याला मिळत नाही, तर ते बिचारे एखाद्या प्रेतावर जाऊन पडते.

दुसऱ्या कडव्यात कवि म्हणतो,

कोणी पर्वत आपुल्या शिरी धरी हेमप्रभा शीतला
कोणाच्या उदरामधून निघती मोठ्या नद्या निर्मला

कोणाला वनदेवता वरितसे मोदात जी नाहते

एखाद्यामधुनी परंतु जळती ज्वालानदी वाहते ॥२॥

एखादा पर्वत त्याच्या डोक्यावर थंड असे हिम (बर्फ) धारण करतो. तर एखाद्या पर्वतामधून कितीतरी नद्या उगम पावतात. (उदा. हिमालय) या नद्या निर्मल, सुंदर असतात. (सह्याद्रीमधूनही अनेक नद्या उगम पावतात) एखाद्या पर्वताला तर एखादी आनंदी प्रसन्न वृत्तीची वनदेवता पती म्हणूनच वरते.

परंतु एखाद्या पर्वताचे नशीब असे फुटके असते की त्याच्यामधून ज्वालामुखीचा उद्रेक होतो. भाजून काढणारा ज्वाला रस त्याला सोसावा लागतो.

तिसऱ्या कडव्यात कवि म्हणतो,

झाडे जोडूनि पत्रयुग्म फुटले मेघांप्रती याचिती
स्वच्छंदे जलबिंदु तोच सगळ्या पानांवरी नाचती
सारी पालवती, फुले विहरती, शोभा वरी लोळते,
एखाद्यावर मात्र वीज पडूनी त्या जाळते पोळते ॥३॥

बीज अंकुरले की ढगांना बरसण्याची विनंती करते. पाऊस त्याच्यावर शतधारांनी बरसतो. त्याला छान पालवी फुटते. असे अनेक वृक्ष फुलतात, मोहरतात.

परंतु एखादा असाच वृक्ष फुटके नशीब घेऊन येतो, आणि वीज अंगावर पडून जळून जातो.

चौथ्या कडव्यात कवि म्हणतो,

चाले खेळ असा जगात; बहुधा सौख्यात सारे जरी
एखादा पडतो तसाच चुकुनी दुःखार्णवी यापरी
पाही कोण अशा हताश हृदया? जो तो असे आपुला,
देवा ! तू तरी टाकि अश्रू वरूनि, त्यासाठी तो तापला ॥४॥

काही सुखात तर काही दुःखात असा हा खेळ जगात अखंड चालू आहे. पण जो दुःखात असतो, त्या हतभागी, हताश माणसाकडे कुणीही पाहात नाही. कारण जो तो आपल्यातच मग्न आहे. त्याच्याकडे पाहायला वेळ आहे कोणाला ?

शेवटी कवि देवाला विनंती करतो की, अरे तो दुःखी माणूस दुःखाने फार तापलेला आहे, निदान तू तरी त्याच्यासाठी एक अश्रूचा थेंब गाळ. म्हणजे तो तापलेला जीव निवेल !

एखादा माणूस जसा दुर्दैवी असतो, तसेच एखादे फूल, झाड, पर्वत हेही दुर्दैवी असतात, असे कविला वाटते. आपल्या भावना कवि निसर्गाशी जोडतो. त्याच्यावर आरोपित करतो. किंवा निसर्गाचा आधार घेऊन शेवटी तो दुर्दैवी माणसापर्यंत येतो. ‘असतील शितं तर जमतील भूतं’ अशी मराठीत एक म्हण आहे. माणसाच्या स्वभावातील हे एक दाहक सत्य आहे. एक माणूस दुसऱ्या माणसाजवळ फायदा असेल तरच आणि फायदा आहे तोपर्यंतच जातो. आपण आनंदी असू तर जग आपल्याबरोबर हसेल पण आपण दुःखी झालो तर जग आपल्याबरोबर रडेल का? अश्रू पुसायला तरी कोणी पुढे येईल का? कोणी मदतीचा हात देईल का? या प्रश्नांना कविजवळ नकारार्थी उत्तर आहे. म्हणूनच कवि त्या तप्त दुःखी जीवाला शांत करायला देवालाच सांगतो आहे.

अशी अत्यंत सकस आशय असलेली ही कविता ! गडकरी फार सहजपणे लिहून जातात. उदाहरणेही समोर दिसणारी, ठळक अशी देतात. भाषेचा बाज, शब्दांचा डौल कायम ठेवून कवितेला अर्थवाही करतात. पारंपारिक बांधणीची कवितेची चौकट कुठेही न मोडता ते आपल्याला एक छोटासा संदेश देऊन जातात -

‘दुःखी तप्त जीवांना दिलासा द्या, एका अश्रूचा !’

या अतिशय गुणवान कवि, नाटककार, लेखक अशी चौफेर प्रतिभा लाभलेल्या राम गणेश गडकरी यांचा मृत्यू २३ जानेवारी १९१९ रोजी झाला. आजही त्यांची साहित्यातील जागा अग्रस्थानावर आहे.